

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR: HAYOTI, SIYOSIY FAOLIYATI VA ILMIY-ADABIY MEROSI

Mamirjonov Muhammadrizo Umidjon o'g'li

TDYU huzuridagi Namangan viloyati akademik

litseyning 204-guruh o'quvchisi

muhammadrizomamirjonov0818@gmail.com

Zokirjonov Jamshidbek Baxromjon o'gli

TDYU huzuridagi Namangan viloyati akademik

litseyning 105-guruh o'quvchisi

jamshidbekzokirjonov777gmail @.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, siyosiy va harbiy faoliyati, shuningdek, uning ilmiy-adabiy merosi keng tahlil qilinadi. Asarda Boburning Movarounnahr, Afg'oniston va Hindiston hududlaridagi faoliyati, Boburiylar imperiyasining tashkil topishi, "Boburnoma" asarining tarixiy ahamiyati, shuningdek, Boburning mumtoz adabiyot rivojiga qo'shgan hissasi batafsil yoritiladi. Ishda tarixiy voqealar va siyosiy jarayonlar konteksti ham keltiriladi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburiylar imperiyasi, Boburnoma, Temuriylar, Movarounnahr, chig'atoy adabiyoti, mumtoz adabiyot, sarkarda, davlat arbobi.

Annotation: This scientific paper provides a detailed analysis of the life, political and military activities, and literary and scholarly heritage of Zahiriddin Muhammad Babur. The study highlights Babur's role in the history of Movarounnahr, Afghanistan, and India, the foundation of the Baburid (Mughal) Empire, the historical significance of Baburnama, and his contribution to the development of classical Turkic literature. Historical context and political processes of his time are also analyzed.

Key words: Zahiriddin Muhammad Babur, Baburid Empire, Baburnama, Timurids, Movarounnahr, Chagatai literature, classical literature, military commander, statesman.

Аннотация: В данной научной работе подробно анализируются жизнь, политическая и военная деятельность, а также литературно-научное наследие Захириддина Мухаммада Бабура. Исследование освещает роль Бабура в истории Мавераннахра, Афганистана и Индии, основание Империи Бабуридов, историческое значение произведения «Бабурнаме» и его вклад в развитие классической тюркской литературы. Также рассматривается исторический и политический контекст его времени.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бабура, Империя Бабуридов, Бабурнаме, Тимуриды, Мавераннахр, чагатайская литература, классическая литература, полководец, государственный деятель.

Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat buyuk sarkarda va davlat arbobi, balki tarixchi, shoir va madaniyat arbobi sifatida ham tanilgan. Uning hayoti XV–XVI asrlar tarixining murakkab siyosiy jarayonlariga to‘la. Boburiylar imperiyasi Hindistonning siyosiy, madaniy va iqtisodiy hayotida markaziy o‘rin egallagan. Boburning merosi faqat siyosiy va harbiy faoliyat bilan cheklanmay, shuningdek, adabiy va ilmiy jihatdan ham boy hisoblanadi.⁹

I bob. Zahiriddin Muhammad Boburning kelib chiqishi va shakllanish davri

1.1. Nasabi va oilaviy muhiti

Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijonda tug‘ildi. Otasi Umarshayx Mirzo Temuriylar sulolasining beshinchi avlodi bo‘lib, Farg‘ona viloyatining hokimi edi. Onasi Qutlug‘ Nigorxonim Chingizxon nasliga mansub edi. Shu tariqa Bobur ikki buyuk sulolaning – temuriylar va chingiziylar – an‘analari mujassam bo‘lgan muhitda ulg‘aydi. Saroyda ilm-fan, adabiyot va siyosatga katta e‘tibor qaratilgan. Bu esa Boburda yoshligidan chuqur siyosiy tafakkur va ilmiy qiziqish uyg‘otdi.¹⁰

1.2. Ta‘lim-tarbiya va yoshlik yillari

Bobur arab va fors tillarini mukammal o‘rgandi, Qur‘on, tarix, adabiyot, mantiq, harbiy san‘at asoslarini egalladi. 12 yoshida otasining vafoti tufayli Farg‘ona taxtiga o‘tiradi. Yosh hukmdor sifatida u qarindoshlar o‘rtasidagi nizolar, ichki beqarorlik va tashqi bosimlar bilan yuzlashdi. Shu davrda Bobur siyosiy strategiya, boshqaruv va harbiy tajriba orttirdi.

II bob. Boburning siyosiy va harbiy faoliyati

2.1. Movarounnahr uchun kurashlar

Bobur dastlab Samarqandni egallashga harakat qildi. 1497-yilda Samarqandni qo‘lga kiritdi, biroq ichki beqarorlik va harbiy kuchlarning yetishmasligi sabab uni saqlab qololmadi¹¹. Shayboniylar kuchayishi natijasida temuriylar hukmronligi tugadi va Bobur Movarounnahrni tark etishga majbur bo‘ldi.

2.2. Kobul davri va davlat boshqaruvi tajribasi

1504-yilda Bobur Kobulni egalladi va u yerda mustahkam siyosiy markaz yaratdi. Kobul davri Bobur uchun siyosiy tajriba, iqtisodiy va harbiy kuchni birlashtirish davri bo‘ldi. U markazlashgan boshqaruv tizimi va armiyani mustahkamladi. Shu davrda Bobur ijod bilan shug‘ullanib, tarixiy kuzatishlarini yozma shaklga keltira boshladi.

2.3. Hindiston yurishlari va Boburiylar imperiyasi

Zahiriddin Muhammad Bobur asos solgan Boburiylar imperiyasi XVI asr boshlarida Janubiy Osiyoda yirik va markazlashgan davlat sifatida shakllandi. Bu imperiya keyinchalik Hindiston tarixida eng qudratli sulolalardan biriga aylandi va uch asrdan ortiq vaqt davomida (1526–1857) hukmronlik qildi.

Boburning Hindistonga yurishlari bir necha bosqichda amalga oshirilgan. U dastlab Movarounnahrda hokimiyat uchun kurash olib bordi, biroq siyosiy vaziyat tufayli Kobulga chekinishga majbur bo‘ldi.¹² 1504-yilda Kobulni egallab, mustahkam tayanch hudud yaratdi. Aynan shu yer Boburning Hindistonga yurishlari uchun asosiy harbiy va siyosiy markazga aylandi.

⁹ Bobur Z.M. Boburnoma. — Toshkent: Fan, 2008.

¹⁰ Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.

¹¹ Hasanov S. Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

¹² Ahmed F. Babur: Founder of the Mughal Empire. — Oxford University Press, 2012.

1526-yilda Bobur Hindiston taxti uchun hal qiluvchi jangga kirishdi. 21-aprel kuni Panipat jangi bo‘lib o‘tdi¹³. Bu jangda Bobur Dehli sultoni Ibrohim Lodi qo‘shinlarini tor-mor etdi. Tarixiy manbalarga ko‘ra, Bobur qo‘shini son jihatdan kam bo‘lsa-da (taxminan 12–15 ming askar), zamonaviy harbiy uslublar, artilleriya va o‘qotar qurollardan foydalanish orqali ustunlikka erishdi. Bu g‘alaba Boburiylar imperiyasiga asos soldi.

Shundan so‘ng Bobur Hindistondagi o‘z hokimiyatini mustahkamlash maqsadida boshqa janglarda ham ishtirok etdi. 1527-yilda Xonva jangi bo‘lib o‘tdi. Bu safar Bobur Rajput hukmdori Rana Sanga qo‘shinlari ustidan g‘alaba qozondi. Ushbu jang Hindistonda Bobur hukmronligini yanada mustahkamladi.¹⁴ 1528-yilda Chanderi, 1529-yilda esa Gogra janglarida ham muvaffaqiyat qozonib, Shimoliy Hindistonning katta qismini o‘z nazoratiga oldi.

3.1. “Boburnoma” — tarixiy va ilmiy manba

Boburning asarlari orasida eng mashhuri — Boburnoma hisoblanadi.

“Boburnoma” — memuar janridagi asar bo‘lib, unda Bobur o‘z hayoti, siyosiy kurashlari, harbiy yurishlari va davr voqealarini batafsil bayon qiladi. Asar XV–XVI asrlardagi Movarounnahr, Afg‘oniston va Hindiston hududlarining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti haqida qimmatli ma‘lumot beradi¹⁵. Unda Andijon, Samarqand, Kobul va Hindiston tasviri, ularning tabiati, aholisi, urf-odatlarini aniq va jonli ifodalangan. “Boburnoma”ning ahamiyati shundaki, u faqat tarixiy manba emas, balki yuksak badiiy qiymatga ega asar hamdir. Undagi til sodda, ravon va samimiy bo‘lib, muallif voqealarni bevosita ishtirokchi sifatida haqqoniy tasvirlaydi.

3.2. Boburning she‘riy ijodi

Boburning she‘riy merosi ham alohida e‘tiborga loyiqdir. U turkiy tilda yozgan devonida g‘azal, ruboiy, qit‘a va tuyuq janrlarida ijod qilgan. Bobur lirikasida ishq-muhabbat, vatan sog‘inchi, insoniy fazilatlar, hayotning o‘tkinchiligi kabi mavzular asosiy o‘rin tutadi. Uning she‘rlarida samimiyat va hayotiylik kuchli seziladi. Ayniqsa, vatandan uzoqda — Hindistonda yashagan davrida yozgan she‘rlarida yurt sog‘inchi va izzat chuqur aks etadi. Bobur she‘riyati o‘zbek mumtoz adabiyotining rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan¹⁶.

IV bob. Boburning madaniy va ma‘naviy merosi

Bobur ilm-fan, san‘at, me‘morchilik va bog‘dorchilikni qadrlagan hukmdor bo‘lgan. Hindistonda barpo etilgan bog‘lar va shaharsozlik Boburiylar madaniyatining yorqin namunasidir. Uning asarlarida adolat, axloq va insonparvarlik g‘oyalari yetakchi o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda Zahiriddin Muhammad Bobur buyuk sarkarda, davlat arbobi va adib sifatida tarix sahnasida alohida o‘rin egallaydi. U siyosiy va harbiy donishmandligi, badiiy tafakkuri va ilmiy merosi bilan nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kunda ham tadqiqotlar uchun muhim manba bo‘lib qolmoqda.

¹³ Thackston W. The Baburnama: Memoirs of Babur. — Harvard University Press, 1996.

¹⁴ Azimov A. Temuriylar davri madaniyati. — Toshkent: Akademnashr, 2015.

¹⁵ Jabborova, D. Z. (2024). Boburning hayoti: ilmiy tahlil va adabiy merosi. Scientific Journal.

¹⁶ Zahiriddin Muhammad Boburning ilmiy-ma‘naviy merosi. (2024). O‘zbekiston musulmonlari idorasi rasmiy sayti.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bobur Z.M. Boburnoma. — Toshkent: Fan, 2008.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Hasanov S. Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodi. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
4. Ahmed F. Babur: Founder of the Mughal Empire. — Oxford University Press, 2012.
5. Thackston W. The Baburnama: Memoirs of Babur. — Harvard University Press, 1996.
6. Azimov A. Temuriylar davri madaniyati. — Toshkent: Akademnashr, 2015.
7. Jabborova, D. Z. (2024). Boburning hayoti: ilmiy tahlil va adabiy merosi. Scientific Journal.
8. Zahiriddin Muhammad Boburning ilmiy-ma'naviy merosi. (2024). O'zbekiston musulmonlari idorasi rasmiy sayti.